

Överlever demokratin det 21:a århundrandet?

HANS HOLMÉN

PHAROSRAPPORT NR 1
NOVEMBER 2016

Överlever demokratin det 21a århundradet?

Hans Holmén

Den i rubriken ställda frågan kan tyckas onödigt tillspetsad. Det är lätt, kanske allt för lätt, att ta för givet att svaret är ja. Men demokratin är ingalunda självklar – den måste hela tiden hållas vid liv. Den är sårbar. Demokrati förutsätter allas likhet inför lagen och en hög grad av medborgerligt förtroende för politiker och innehavare av offentliga ämbeten – att dessa arbetar för det allmänna bästa och inte värnar egenintresse och/eller skor sig på medborgarnas bekostnad. Vidare: under ”normala”, dvs. någorlunda lugna, förhållanden lär demokratin inte vara allvarligt hotad. Men det finns alltid de som tycker den är obekvä. Med demokrati avses här ett parlamentariskt politiskt system byggt på allmän rösträtt och valbarhet. Det räcker dock inte med parlamentarism. Medborgarna måste också ges någorlunda likvärdiga förutsättningar att delta i samhällslivet. Därför är organisations-, yttrande- och pressfrihet viktiga, liksom att såväl medborgarnas som den politiska maktens friheter och skyldigheter garanteras och begränsas genom lag, som inte lättvindigt kan ändras. Detta är något vi bör vara rädda om.

Det uppstår dock ibland situationer när makthavare upplever demokratin som onödigt krånglig och tidsödande och/eller när medborgarna kräver ”handlingskraft” av sina valda ombud. Då är det lätt att bli blind för handlingskraftens konsekvenser. När kriser står för dörren gäller det att handla resolut och omedelbart. Krislägen ställer krav på omprövning och ifråga-sättande av gamla sanningar. Inom olika vetenskaper har det ofta konstaterats att kriser är bra – det är de som för utvecklingen framåt. Men ibland reagerar vi lite väl snabbt på de stimuli som en kris representerar. Det ges för litet tid till eftertanke och samhället kan lika gärna hamna i en återvändsgränd som slå in på en mer framkomlig väg (vilken den är torde visa sig först i efterhand). Tiden kan tyckas knapp men det gäller, för våra makthavare, att visa sig beslutsfärdiga. Vår, och våra valda ombuds, förmåga att rätt analysera det uppkomna läget och hitta effektiva lösningar (rösta på rätt kandidat) störs dessutom av diverse demagogers förenklade budskap och särintressens benägenhet att desinformera och utnyttja situationen för obskyra syften. Då kan det vara svårt att få gehör för eftertanke och slå vakt om demokratin.

Både Hitler och Mussolini kom till makten i demokratiska val – båda med löften om att skapa ordning och reda. Båda skapade arbeten och den senare ”fick tågen att gå i tid”. Maslows kända behovstrappa illustrerar en hierarki av mänskliga behov där de mest grundläggande är mat och tak över huvudet. Först när dessa är varaktigt tillfredsställda pockar andra behov som delaktighet, uppskattning och självförverkligande på uppmärksamhet. Om, eller när, samhället inte förmår tillfredsställa de basala behoven, står medinflytande och demokrati långt ner på önskelistan. Sommaren 2015 reste jag omkring i flera länder i det som tidigare var Jugoslavien. Vart jag än kom klagade folk över arbetslöshet, fattigdom och korruption. Vart jag än kom framhöll man att ”det var bättre förr” då alla hade arbete eller en pension de kunde leva på – även om de medgav att det, under den gamla regimen, samtidigt varit farligt att uttrycka politiska eller religiösa uppfattningar.

Demokratin har uppenbarligen sina brister. Ändå får vi väl hålla med Winston Churchill om att ”av alla de politiska system som människan känner till och har prövat, är demokratin det minst dåliga”. Men det är inte alla som håller med. Bland amerikanska republikaner och Teapartyister är ’demokrat’ närmast att uppfatta som ett skällsord. Vissa menar att det behövs ett överordnat rättesnöre. Här i Sverige brukade vänstern sätta sitt hopp till en ’upplyst kader’ av rättänkande, som skulle ta kommandot och leda de övriga på den enda, rätta vägen. I Iran har ayatollorna försökt lösa ’demokratiproblemet’ genom att tillsätta ett väktarråd, som övervakar att de beslut parlamentet fattar står i samklang med (en viss tolkning av) Islam. Idén bakom detta är att människan är ett bräckligt käril som lätt låter sig korrumpas, agerar utifrån kortsiktigt egenintresse, tar otillbörliga hänsyn och fattar oöverlagda beslut. Då kan man inte överlåta åt människan att forma sitt eget liv eller åt medborgaren att bestämma politikens innehåll. Som vi skall se förs det i dagens Sverige fram liknande tongångar av personer och lobbyister som i övrigt betraktas som välmenande och oförvitliga. Detta kan man tycka vad man vill om. Men uppenbarligen gör vi nog klokt i att inte ta demokratin för given.

Vårt samhälle konfronteras nu, eller i en nära framtid, med en rad inbillade eller äkta svårigheter, vilka ofta presenterats i termer av hot eller kris – och som alla, var och en för sig eller alla tillsammans, ställer vårt demokratiska samhällsskick inför nya, allvarliga utmaningar. Det synes befogat att fråga sig om, eller i vilken grad, dessa kriser kan övervinnas med bibehållen demokrati. Jag tänker då på neoliberalismen, på flyktingkrisen, på internationell terrorism och hur den bemöts samt på hur vi hanterar klimatfrågan. Men hit hör också sådana till synes harmlösa företeelser som pensionärer och miljörelsen. Dessa teman diskuteras i det följande. Hur vi väljer att hantera dem kommer att ha avgörande implikationer för om demokratin kommer att överleva eller om den visar sig vara en historiens parentes.

”Ju mindre stat desto bättre”

Under de senaste decennierna har ovanstående, rejält anarkistiska, slogan har varit ledstjärna inte bara för ideologiskt belastade nationalekonomer och amerikanska republikaner utan även för nationell och internationell politik. Den har satt avsevärda avtryck, inte minst i Sverige. Valfärdsstaten har setts som alltför överdimensionerad och administrativt tungrodd. Ett högt skattetryck tillsammans med allmän tröghet och byråkratisk klåfingrighet anses hämma näringslivets utveckling och hotar därmed jobb och välfärd. I skydd av staten frodas s.k. ”rent-seeking”, dvs. olika stödtrupper tillskansar sig orättmätiga fördelar utan att bidra till den gemensamma kakan. Mindre statlig inblandning ger ett ökat välstånd åt alla, brukar det därför heta. Det är inte helt galet. Bakom denna starkt ideologiskt laddade men oerhört förenklade retorik döljer sig dock en mer komplex verklighet.

Aversion mot staten brukar gå hand i hand med ett förhärligande av konkurrens – åtminstone på det retoriska planet. Konkurrens främjar nytänkande, teknik- och organisationsutveckling och effektivitet i största allmänhet. Detta leder i sin tur till billigare produkter och därmed till välfärdsvinster på många plan. Sedan andra världskriget har konkurrensen ökat dramatiskt. Under de första årtiondena handlade det i krigsdrabbade länder om att återuppbygga en produktionsapparat som gått förlorad. Sverige, som hade sin industripark intakt, njöt söte-

brödsdagar under en tid då konkurrens i stort sett saknades. Efterhand hade Europas (och Japans) produktionsapparat byggts ut. Med ny teknik och moderna anläggningar överträffades den gamla produktionsförmågan – med råge. Överkapacitet blev ett växande problem då de nationella marknaderna var ”för små” då de snabbt mättades. Lösningen blev att inte nöja sig med att producera för hemmaplan. Exportledd tillväxt blev det nya slagordet. Detta underlättades av generella krav på ”strukturanpassning” och av det framväxande EU med dess avlägsnande av handelshinder och påskyndade ”rörligheter” hos bl.a. kapital och varor.

Många företag var för små för att hävda sig på en internationellt avreglerad marknad med nedläggningar, sammanslagningar och uppköp som följd. Detta minskade dock konkurrensen och många marknader domineras nu av ett fåtal gigantiska, transnationella koncerner. Man talar om oligopolistiska, globala marknader. Samtidigt har jakten på kostnadseffektivitet lett till en oerhörd teknikutveckling (robotisering, datorisering, etc.) med åtföljande minskning av traditionella arbetstillfällen. Det har beräknats att hälften av alla dagens arbetstillfällen är automatiserbara inom bara något decennium. Parallellt har många arbetsuppgifter flyttats till länder med stor tillgång på billig arbetskraft. Arbetslöshet och utanförskap har ökat i gamla industrisamhällen. En lösning på detta problem sägs vara att satsa på servicenäringar, utbildning och kunskapsintensiv produktion där västvärlden fortfarande är konkurrenskraftig. Då kan vi ersätta jobb som gått förlorade. Men, även kvalificerade jobb flyttar ut. Och alla före detta industriländer tycks följa samma recept. För att lätta på trycket uppmanas vi att konsumera oss ur krisen. ”Shop till you drop!” Men det räcker inte. Även handeln och tjänstesektorn automatiseras. Och, handen på hjärtat, hur många tatuerare, lattebarer och spelutvecklare finns det egentligen behov av?

Den årliga omsättningen hos många av dagens företagsjättar är i nivå med hela länders BNP. Att företag i den storleksklassen inte begränsas av lojalitet med något särskilt land är väl känt. De är i många fall så stora att de kan utöva avsevärda påtryckningar på regeringar för att få fördelar, t.ex. skattelättnader och/eller annan för dem gynnsam lagstiftning. Rent-seeking upphörde inte som följd av strukturanpassningen – den tog sig bara andra former. I skrivande stund försöker USAs regering pådyvla EU ett ”frihandelsavtal” (TTIP), vilket inte primärt handlar om handel (handeln mellan EU och USA är redan i princip fri) utan om att stärka USA-baserade storföretags makt gentemot EU och nationella regeringar. Det föreslagna avtalet innehåller en trojansk häst, ISDS (investor-state-dispute-settlement), som möjliggör för utländska företag att stämma regeringar om deras regelverk, t.ex. miljöhänsyn eller arbetsrättslig lagstiftning, begränsar profitmöjligheterna. Detta gynnar enbart de transnationella storföretagen. Vem annars skulle ha råd med dyra och segdragna rättsprocesser? Redan har utländska storföretag dragit regeringar inför rätta när dessa krävt varningstexter på cigarettpaket eller förbjudit miljöfarliga metoder för naturgasutvinning. Anledningen: administrativt förorsakade mindre vinster för företagen. Vi har fått, eller håller på att få, ett nytt privilegier-samhälle. Detta yttrar sig på flera sätt.

Parallellt med ökad arbetslöshet ser vi att de rika blir rikare, att medelklassen krymper och att ett lågavlönat proletariat med osäkra anställningar ökar som andel av arbetskraften. Kategorin ”working poor” – de som inte klarar sin försörjning fast de har arbete – ökar i hela Västvärlden. De sociala klyftorna, såväl i världen som helhet som inom enskilda länder, har ökat dramatiskt.

Ibland talas det om enprocent-samhället. Med det menas bl.a. att den rikaste procenten av jordens befolkning idag äger 44 % av världens samlade tillgångar. Biståndsorganisationen OXFAM meddelar att med nuvarande utvecklingstakt kommer redan år 2016 en procent av jordens befolkning att äga mer än de resterande 99 procenten tillsammans! De allra flesta av dessa ägare hittar vi i Västvärlden. I de rika länderna, fr.a. i USA, har de rikaste 10 procenten, eller rentav den rikaste procenten (topp-1) av befolkningen, lyckats manifesterat det nya privilegiesamhället genom att ge sig själva skattelättnader samtidigt som inkomst av kapital och lönerna för de bäst betalda ökat mest, t.o.m. mycket kraftigt. I USA tjänar topp 1-gruppen nästan 20 procent av alla inkomster (Roine 2014)¹. Och skatteplanering är en integrerad del av globaliserat företagande. Som om inte detta vore nog spenderar företag inom finanssektorn över 550 miljoner dollar om året på lobbying i Washington och Bryssel (OXFAM 2015) – allt i syfte att öka sina privilegier. Samtidigt är arbetslösheten hög, i vissa länder mycket hög, speciellt bland de unga. Soppköken har återkommit i det som tidigare kallades välfärdsstater. Bilbränder och terrorhot torde i hög grad bero på ett växande utanförskap. Det har påpekats att dagens situation allt mer liknar den som föregick den franska revolutionen...

Till yttermera visso styrs de gigantiska storföretagen inte demokratiskt och vi saknar i hög grad insyn i dem. Situationen påminner osökt om den som skildras i Isaac Asimov's berömda science-fiction trilogi *Stiftelsen*. Stiftelsen styr över ett interplanetärt imperium. Men ingen vet hur eller varför beslut fattas – och inte heller av vem. Stiftelsen är anonym. Och därmed allsmäktig – och ansvarslös.

Ovan rapsodiskt skildrade utveckling har ägt rum i det som vi kallar demokratiska länder. Nedmonteringen av staten har skett i det påstådda syftet att stärka medborgarnas frihet (och därmed möjligen ”demokratin”). Växande skaror önskar sig nu en annan världsordning – en där politiken inte har kapitulerat. Vilket värde har ”demokrati” utifrån ett sådant perspektiv?

Det post-politiska samhällets demokratiska underskott

I vad som möjligen var ett ögonblick av hybris publicerade den amerikanska statsvetaren Francis Fukuyama i tidskriften *The National Interest* år 1989 en artikel, som hävdade att det inte längre fanns några intellektuella utmaningar till den liberala demokratin och att vi därför nått ”historiens slut”. Han såg ut att bli sannspådd. Berlinmurens fall och Sovjetstatens kollaps året därpå tycktes bekräfta detta. Följdriktigt fick hans bok ”Historiens slut och den sista människan” (1993) stor spridning. Där ville han visa att kommunismen som idé var död och att kapitalismen, i förening med politisk parlamentarism, representerade utvecklingens höjdpunkt. Det fanns inte längre några alternativ – och inga alternativa visioner. Vänstern protesterade naturligtvis. Detta fick/får inte vara historiens slut och man började frenetiskt leta efter nya utopier (mer om detta nedan). Men även hans kritiker tycks ha anammat detta budskap även om de klär det i en annan språkdräkt. ”Politiken”, heter det nu, har reducerats till ”post-politik”, d.v.s. till administration och socio-teknisk ingenjörskonst inom ramen för institutionaliserad

¹ I Sverige är andelen något blygsammare, 7 % (ibid).

liberal demokrati och marknadsledd kapitalism (Swyngedouw 2014). Detta låter som en frustrerad vänsters klagovisa när den inte får gehör för sina visioner. Men det finns fler aspekter.

Å ena sidan, har vi frånhänt oss visst demokratiskt inflytande genom skapandet av olika FN-konventioner. Endast ett begränsat antal länder behöver ratificera dessa för att de skall anses globalt gällande. Ett annat exempel är medlemskapet i den Europeiska Unionen. Detta drevs igenom trots en betydande opinion mot medlemskap. Många beslut, som berör människors vardag, fattas inte längre i kommunen eller ens i Sverige utan i Bryssel – av människor som aldrig varit i närheten av var de berörda bor. Och svenska lagstiftare får finna sig i att manövrera inom de ramar EU ställer upp och ibland att införa lagar vi inte vill ha. Samtidigt kritiserar EU självt för att lida av ett demokratiskt underskott. Många, för medlemsstaterna bindande, beslut fattas inte av EU-parlamentet utan av EU-kommissionen. Parlamentets uppgift blir ofta att acceptera kommissionens förslag. Det har därför påtalats att det är teknokraterna som styr EU, inte politikerna. Och teknokraterna har vi inte valt. Det låga deltagandet i val till EU-parlamentet förvånar därför inte.

Å andra sidan, sägs de politiska partierna sakna visioner. Förutom postpolitikens imperativ tycks de ha försvurit sig åt myten om evig materiell tillväxt. Åtminstone har de väldigt svårt att erbjuda något annat. Därmed hotas demokratin. ”För att fungera behöver demokratin en utopi – en väg till ett bättre samhälle – en vision som går utöver snäva, sekteristiska egenintressen” (Thurow 1997:255). Kapitalismen, som sätter egenintresset före samhällsintresset, saknar en sådan vision (ibid) och i längden torde därför kapitalism och demokrati vara svärförenliga.

I det korta perspektivet hämmas politiken dessutom av medialisering. Vi lever i en ytterst medial tid och våra politiska makthavare är hårdbevakade. Samtidigt har media en tendens att fokusera det dagsaktuella. Nyheter har ett kort bäst-före-datum. Helst uppmärksammas sådant som upprör eller som kan dramatiseras och som kräver omedelbara svar eller åtgärder. Dessa blir ofta av teknisk karaktär när visionerna saknas. De mer långsiktiga övervägandena skjuts lätt på framtiden. Men kanske är det fel att kalla politiker för ”makthavare”. De tycks, trots allt, inte ha så stort inflytande på samhällsutvecklingen eller historiens gång. I en globaliserad värld är politikens utrymme starkt beskuret. All retorik till trots, sysslar politiken oftast med marginella, kortsiktiga problem eller, när långsiktighet uppmärksammas, med åtgärder som har marginell betydelse. Inte konstigt att förtroendet för demokratiska institutioner i västvärlden är det lägsta sedan andra världskrigets slut (Rothstein 2016).

Många menar att det kapitalistiska samhället, som gjort sig beroende av ohejdad konsumtion och oavbruten ekonomisk tillväxt, har målat in sig i ett hörn. Ökande social polarisering och massiv miljöpåverkan antyder att detta inte är en hållbar strategi. På kort sikt upplever dock många politiker att det skulle bli alltför kostsamt att sträva efter andra mål. Men att de försvurit sig åt evig tillväxt är nog en chimär. I en demokrati räcker det inte med visioner. Politiker måste också leverera något konkret. Den politiker som på allvar föreslår minskad konsumtion och sänkt materiell standard idag för att möjliggöra välfärd senare, lär knappast bli omvald. Åtminstone fruktar de det. Detta kan sägas vara demokratins dilemma. I det post-politiska samhället, träter politikerna inte om visioner utan om vem som skall administrera. Inte konstigt att de politiska partierna har svårt att rekrytera nya, unga medlemmar. Detta betyder dock inte

att politiken är död. Ungdomar är visst intresserade av frågor som egentligen är politiska – men knappast av *partipolitik*. Den står inte särskilt högt i kurs. Om detta inte är ett övergående fenomen, kan man undra om demokratin i sig är hållbar.

Har (post-)välfärdsstaten råd med pensionärer?

En annan företeelse, som inte tycks värderas särskilt högt i dagens samhälle är pensionärer, eller åtminstone den växande andelen pensionärer – det beramade ”köttberget”. För inte länge sedan tycktes Sverige ha drabbats av kollektiv, närmast chockartad, förvåning när media (och en del politiker) plötsligt uppmärksammade den snabbt växande andelen pensionärer i samhället, och därmed en ökad försörjningsbörda för resten av befolkningen. Man kan ju undra över denna (äkta eller spelade) förvåning. Till skillnad från nästan all annan statistik tillåter demografiska data förutsägelser. Om inget dramatiskt inträffar kan man, utifrån födelsetal och uppgifter om förväntad livslängd, förutse andelen åldringar i en befolkning långt i förväg. Problemet var alltså känt, men hade sopats under mattan tills detta inte längre gick. Man kan därför tycka att våra politiker varit oansvariga.

Nu uttrycks oro på många håll över hur alla dessa gamlingar skall tas om hand. Och då handlar det inte bara om utbetalning av pensioner till många människor. Dessa lever dessutom allt längre och kostar pengar under betydligt fler år än pensionärer gjorde när systemet infördes. Och pensionärer drar dessutom kostnader för vård och omsorg. Författaren Anders Harning presenterade en gång, i romanen *Mogadondalen* (1982), en lösning på problemet. I denna framtidsvision arbetar medborgaren fram till stipulerad pensionsålder, varefter hen tillåts njuta sitt otium under en begränsad, administrativt fastställd, tid. När denna tid förlupit omhändertas hen för ”terminering”. Mer än så har Harnings samhälle inte råd med.

Fullt så drastiska lösningar är troligen inte nödvändiga men för många framstår den ökande andelen pensionärer som en belastning. I debatten skapas en förenklad – och till del felaktig – motsättning mellan närande och tärande grupper i samhället. Sverige har världens äldsta befolkningsstatistik och Statistiska Centralbyrån (SCB) visar hur andelen barn (0 – 14 år), vuxna i arbetsför ålder (15-64 år) och gamla (65+) har utvecklats mellan åren 1750 och 1998. Om vi tills vidare nöjer oss med denna indelning och slår ihop barn och gamla till en grupp kan vi konstatera att andelarna ”närande” och ”tärande” varit i stort sett konstant under hela perioden, 65 % respektive 35 % (SCB 1999). Den totala försörjningsbördan för de närande har alltså inte ökat – med detta sätt att se på saken. Att pensionärer, men inte barn, ändå ses som ett problem beror på att vi har förhoppningar på barnen – förhoppningar som kanske infrias. Oavsett hur mycket pensionärerna bidragit till samhället (med utveckling, skatter, pensionssparande, etc.), förblir de ett ”problem” – om dem finns det inte längre något hopp.

Men bilden är missvisande. Medan man under 1700- och 1800-talen sågs som myndig efter konfirmationen och inträdde på arbetsmarknaden vid ca. 15 års ålder, så är situationen en helt annan idag. Nu sker inträdet (eller etableringen) på arbetsmarknaden någon gång mellan 20 och 25 års ålder. Det finns olika sätt att beräkna detta och inget är invändningsfritt. Men om vi tänker oss en ny kategori (ungdomar 0-22 år) så får vi en helt annan bild. Nu har andelen tärande

ökat till 54 % (SCB 2012). Problemet är alltså inte i första hand att andelen gamla ökat utan att det tar så lång tid för ungdomar att etablera sig på arbetsmarknaden. Om inte inträdet på arbetsmarknaden tidigareläggs och/eller pensionsåldern höjs, minskar medborgarens tid som ”närande” från tidigare ca. 50 år till 40 år. Med tanke på hur samhället utvecklats under efterkrigstiden, med krav på allt längre utbildning och att invandrare etablerar sig senare på arbetsmarknaden, torde det vara svårt att tidigarelägga inträdet på arbetsmarknaden. Återstår att ändra transfereringssystemen och/eller att höja pensionsåldern.

Detta sker dock inte utan protester. Det står redan klart att, för många, kommer de offentliga pensionerna inte att räcka till en dräglig tillvaro på ålderns höst. Kanske är detta ett tillfälligt problem då den talrika baby-boom generationen (40-talisterna) går i pension samtidigt som en jämförelsevis fåtalig efterföljande generation skall försörja dem. Det kan tyckas rättvisare att, istället för att låta en generation betala för den andres uppehälle, låta var och en (generation) försörja sig själv. Men istället för att spara (t.ex. till pensionen) uppmanas vi att konsumera oss ur arbets- och finanskrisen – inte minst för att rädda jobben (i Kina!). Konsumtion nu är uppenbarligen mer angelägen än konsumtion senare. Skuldsättningen har ökat så mycket att vi ständigt varnas för att diverse ”bubblor” riskerar att brista, med oanade konsekvenser som följd. Samtidigt uppmanas vi att spara till ålderdomen för att ”täcka upp” när pensionen inte räcker till. Men många kan inte, eller anser sig inte kunna, spara av sina redan låga inkomster. Och märkligt nog så tar man bort de skattemässiga avdragsmöjligheterna i det frivilliga, privata pensionssparandet. Detta är tydligen inte en framkomlig väg.

När förre statsministern Fredrik Reinfeldt uttryckte att ”svenskar måste börja vänja sig vid tanken på att kanske arbeta fram till 75-årsåldern”, utbröt ett ramaskri. Många trodde att han sagt att han *tänkte* höja pensionsåldern. Men tanken är alls inte orimlig. Om pensionsåldern ligger fast och vi samtidigt blir äldre, innebär detta att vi arbetar en allt mindre del av vår livstid. Rimligen borde en ökad livslängd mötas av att vi tillbringar fler år i yrkeslivet. När Otto von Bismarck införde det första offentliga pensionssystemet i Tyskland år 1891 och satte pensionsåldern till 65 år, var medellivslängden mindre än 45 år. Överfört till dagens situation skulle detta innebära att staten tillhandahöll pension åt alla över 95 års ålder (Thurow 1997). Så Reinfeldts propå ter sig i sammanhanget ganska modest. Och till skillnad mot förr, så är dagens pensionärer betydligt friskare och många (dock inte alla) är fullt arbetsföra långt efter den nu gällande pensionsåldern.

Att höja pensionsåldern är inte populärt. Å ena sidan skulle det göra det ännu svårare för de unga att etablera sig på arbetsmarknaden. Å andra sidan riskerar den som på allvar försöker göra det att förlora nästa val. I ett demokratiskt samhälle kan det vara nog så knepigt att rätta till obalansen mellan ”närande” och ”tärande”. Kanske tvingas vi göra avkall på demokratin? Enligt den amerikanske ekonomen Lester Thurow, riskerar den växande andelen åldringar att leda till demokratins undergång. Om gårdagens klasstrider stod mellan fattiga och rika, så kommer morgondagens strider att stå mellan gamla och unga. Gamlingarna utgör en röststark – och växande – grupp i samhället, som politikerna inte kan bortse från. Åldringar intresserar sig inte, enligt Thurow, för framtiden. Det de vill ha – köpkraft, vård och omsorg – vill de ha här och nu. Och de röstar på det parti, som lovar att ge dem det. För första gången i historien har vårt samhälle en mycket stor grupp ekonomiskt inaktiva väljare, som kräver dyr samhälls-

service och som är beroende av staten för sin välfärd. I en demokrati urholkar de statsfinanserna och raserar välfärdsstaten. Thurow förutspår att redan år 2030 kommer pensioner och äldrevård att ta i anspråk hälften av Europas bruttonationalprodukt – om inte något görs åt saken. Men vad? Vi kan knappast ta ifrån pensionärerna rösträtten. Eller kan vi det?

Fästning Europa

För något decennium sedan gick en film på TV – Mahdin. Den handlade om hur en självutnämnd *Mahdi* (religiös ledare) någonstans i Afrika börjar en vandring mot Europa, där det finns demokrati och välstånd och som, pga. kolonialism och sentida exploatering, står i skuld till den ”tredje världen”. Under sin vandring samlar han på sig ständigt växande människoskaror. Det blir till slut en ren folkvandring. Väl framme vid Europas gräns möts de av taggråd, skyttevärn och EU-militär. De släpps inte in. Få förstod då hur profetisk den filmen var.

Medan detta skrivs kan vi i media dagligen bevittna hur villrådigas såväl EU som Europas nationella regeringar är när det gäller att hantera strömmar av människor som desperat flyr undan krig och förföljelse i Europas närområde. Tusentals människor har drunknat när de försökt ta sig över Medelhavet i överlastade båtar. Dagligen kan vi beskåda hur människomassor tar sig i land på Sydeuropas stränder och ger sig på marsch norrut i hopp om att finna en fristad. Vi kan också beskåda hur man i land efter land förstärker gränsskyddet för att om möjligt stänga dessa oönskade människoskaror ute. Misstanken framförs att det bland påstådda flyktingar kan gömma sig islamistiska terrorister med mål att sabotera vårt samhälle. Vi måste skärpa kontrollen. Sverige berömmar sig av att ta emot flest flyktingar i relation till folkmängd men skärper samtidigt asylregler och upprepar som ett mantra att andra länder måste ta sitt ansvar och ”dela bördan”. Vari består då denna börda?

Framförallt tycks det handla om en kulturchock som många invånare har svårt att hantera. Självutnämnda representanter för majoritetssamhället fruktar – ogrundat – att den nationella egenarten skall gå förlorad när det översvämmas av exotiska influenser. Detta vill de förhindra med, ibland, odemokratiska och inhumana medel. Dessutom handlar det naturligtvis om att snabbt hitta bostäder åt tiotusentals nyanlända och skolor åt deras barn. På lite längre sikt handlar det om att skapa arbetstillfällen och integrera människor med annan kulturell bakgrund i länder där arbetslösheten är hög, speciellt bland de unga. Europa, inte minst Sverige, har under många år tagit emot såväl flyktingar som arbetssökande och därmed kunnat framstå som osedvanligt humant och solidariskt i en i övrigt missunnsam värld. Så länge antalet immigranter var begränsat tjänade de till att upprätthålla denna vår självbild. Nu krackelerar den. Alla är inte solidariska. Många upplever sig ha fått nog. Med tanke på att det ofta tar lång tid för flyktingar att etablera sig på arbetsmarknaden – antingen saknar de den kompetens som näringslivet efterfrågar eller så värdesätts inte den kompetens de faktiskt har² – så ökar försörjningsbördan för dem som har ett arbete.

² Malmö lär t.ex. ha världens högst utbildade taxichaufförer.

Det vi hittills sett är bara en västanfläkt mot vad vi kan vänta oss i framtiden. Under 2015 tog EU emot ca. en miljon immigranter, de flesta flyktingar. Detta motsvarar trots allt bara två promille av EUs befolkning. Nog borde de kunna absorberas utan större olägenhet.³ De skaror av ekonomiska och ekologiska flyktingar, som vi har skäl att vänta oss inom en inte avlägsen framtid, kommer att bli betydligt större. Allt fler är överens om att vi måste stämma i bäcken.

Det är livbåtslogik som gäller. En livbåt har en begränsad flytkraft. Om för många tas ombord sjunker den. Bättre alltså att knuffa tillbaka några i vattnet för att *vi* andra skall överleva. Allt oftare hör man nu att ”*de* är för många”. Under decennier har främlingsfientligheten stadigt vuxit, liksom utanförskapet hos immigranter när integrationen fallerar. Men det är inte bara bristande integration som ligger bakom oviljan. Många har tröttnat på de växande utgifter alla dessa ”lycksökare” drar med sig. I hela Västeuropa, inklusive Sverige, får populistiska och auktoritära grupper och partier ökat stöd. Polariseringen ökar mellan våldsbenägna xenofober och militanta ”autonoma”. Ett invandringsfientligt parti är nu det tredje största i Sveriges riksdag. Fackföreningar oroar sig för ”lönedumpning” när utbudet av arbetskraft ökar. Folk har mördats pga. hudfärg och icke-svenskt utseende. Tilltänkta ”asylboenden” sticks i brand. Det är många som uppenbarligen inte gillar läget.

Människor behandlas inte längre lika. De har uppenbarligen inte samma värde. Oavsett vilken sida man tillhör reses nu krav på ökad kontroll. Inte bara gränskontroll. Säkerhetspolisen bevakar olika militanta grupper och spanar efter ”illegala” invånare och potentiella terrorister i det som har kallats vår ”ankdamm”. I bästa fall gör man detta för att bevara demokrati och det öppna, inkluderande samhället. Ökad misstänksamhet och ökad kontroll kan emellertid leda till raka motsatsen – speciellt som andra, samtidiga företeelser pekar i samma riktning.

Storebror ser dig

Terroristattackerna i Paris 2015 påminner oss om dåvarande statsministern Göran Perssons ord efter terroristattacken mot USA i september 2001: ”Detta är slutet för det öppna samhället”. Och då handlar det inte i första hand om jihadisters förmodade aversion mot öppenhet och demokrati som sådana. Det handlar snarare om västvärldens reaktion på terrorn. Persson tycks få rätt. Nu tycks alla (i synnerhet muslimer) vara presumtiva terrorister. Amerikanska myndigheters reaktion efter 11e september – skärpt kontroll på alla områden – innebar att landet svek de ideal det sade sig försvara⁴. Istället tog man stora steg mot ett ”övervakningssamhälle”. Nu befarar många samma utveckling i Europa. Frankrike har, efter flera blodiga attentat, infört undantagstillstånd (för hur länge?) – med alla de risker för maktmissbruk sådana för med sig. Sverige har infört skärpt gränsbevakning och id-kontroller på allmänna kommunikationsmedel.

³ Denna siffra kan jämföras med det svenska födelsetalet, som år 2015 var 1,2 procent (SCB 2016). Aldrig ser man att denna, mycket högre, siffra framställs som ett hot mot vår förmåga att absorbera nytillkomna.

⁴ Att USA, som man hävdar, skulle föra ”krig mot terrorn” är inte riktigt sant. USA för krig mot viss terror och mot vissa terrorister men ser mellan fingrarna med ”vänligt sinnade” regeringars terror och bedriver själva terror mot äkta eller förmodade fiender (misstänkta terrorister torteras och fängslas på obestämd tid utan att få reda på vad de anklagas för, civila offer för drönerattacker avfärdas som ”collateral damage” (bredvidstående eller ”underordnade” offer). Frågan är om man effektivt kan föra krig mot terrorn utan att bli terrorist själv.

Syftet sägs vara att mota bort terrorister och illegala immigranter, men det kan också användas för andra ändamål.

I dagens samhälle sker dessutom teknologiutvecklingen med rasande fart – på gott och ont. Utvecklingstakten är enormt uppskruvad. Arbetslivet håller på att i grunden förändras och på kommunikationsområdet lever vi alla i den 'globala byn'. Persondatorer och smarta telefoner är var mans egendom. De positiva effekterna av digitaliseringen är av mångahanda slag, men riskerna har också ökat. Panamaavslöjandet våren 2016 visar att *ingen* databas är helt säker mot intrång. Detta ställer helt nya krav på säkerhetstänkande. När Edgar Snowden härom året kunde visa hur västliga underrättelseorganisationer spionerar inte bara på andra länder utan också på den egna befolkningen, visade media upp ett förvånat ansikte – dels över att det sker, men framför allt över omfattningen av det som sker. Ingen tycks komma undan. Men varför denna förvåning? Datoriseringen medger helt nya, jämförelsevis billiga, former för storskalig informationsinhämtning. Det är väl närmast självklart att den missbrukas.

För inte länge sedan fanns brevhemligheten. Det gör den inte längre. En rimlig förklaring är att brevhemligheten skyddade överheten så länge den var närmast ensam om att kommunicera per korrespondens. När fjärrkommunikation blev allmängods vill överheten istället veta vad som kommuniceras. Telefonavlyssning kan inte ske hur som helst, men ökar i omfattning. I datoriseringens barndom förbjöds offentliga myndigheter att samköra dataregister, då man sade sig vilja värna individens integritet. Idag samkörs register rutinmässigt. Säkerhetstjänster har full insyn i din dator och dina e-mejl – även historiken. Det går även att registrera var du befinner dig när du kommunicerar digitalt. Myndigheter och storföretag har potentiellt full insyn i ditt liv. Medan kritiker varnar för att övervakningen utgör ett hot mot medborgarens integritet, hävdar politiker och myndigheter att den tvärtom ökar individens trygghet.

Kampen mot terrorism, databrottslighet och belastningsattacker (mot banker, företag och offentliga myndigheter), motiverar ökad kontroll. Identitetsstölder, kontokapningar och, inte minst, digital pedofili samt förtal och hatkampanjer i sociala medier, gör att medborgarna begär mer kontroll. Många, inte bara myndigheterna, känner till alltför mycket om individens köpvanor, intressen, resurser och kontakter. Datorerna blir allt smartare. Digitala mediebjässar känner till dina läsvanor och styr den info du når eller inte når via sökmotorer. Handlar du på nätet eller använder betalkort ofta vet marknadens aktörer snart mer om dig än du vet själv. Genom att låta datorer analysera ändringar i köpvanor kunde Target lista ut att en ung kvinna var gravid innan hon själv visste det och därmed rikta reklamen hon utsattes för (Forbes 2012).

Teknikutvecklingen har lett till en exponentiellt ökande kunskap om individen/medborgaren. Dessa nya kunskaper används inte alltid på ett just sätt. Polisen hänger inte med, och ställs inför krav på mer övervakning och nya former av övervakning. Många menar att vi nu lever i ett digitaliserat övervakningssamhälle, vilket hotar demokratin. Samtidigt fortgår teknologiutvecklingen. Datorerna blir allt kraftfullare och stora resurser läggs ner på att utveckla artificiell intelligens (AI). Vad detta leder till kan vi bara ana. Men om datorer blir smartare än människan – behövs då demokrati?

Miljön – en ödesfråga

Under de senaste decennierna har miljöfrågan, eller en hel rad verkliga eller inbillade miljöproblem, allt mer kommit att uppmärksammas. Inte minst i media. Mängder med böcker, forskningsrapporter, TV-program och nyhetsinslag hjälps åt att bygga upp ett ”krismedvetande” hos politiker och allmänhet. I land efter land har ”gröna” partier tagit plats i parlamenten. För några år sedan ville man i Sverige införa ”hållbar utveckling” (oklart vad som menas) som obligatoriskt skolämne i gymnasiet.

Att vi – världen – står inför många, ofta svårlösta, miljöproblem, står utom allt tvivel. Och att det i många fall är vi själva som bär skuld till dem är heller inte något att tvista om. Det handlar om utarmning av åkerjord, minskande fiskbestånd i havet, utrotningshotade djur- och växtarter, sinande naturresurser, en ökad kemikalieanvändning, utsläpp av allehanda miljö-gifter, stigande havsnivåer och klimatförändringar. Bland annat. Mänskligheten står uppenbarligen inför en kris, om detta tycks det råda en bred enighet. Hur allvarlig krisen är – och hur den eventuellt kan lösas – råder det däremot delade meningar om.

Mycket har också gjorts för att råda bot på situationen. Skärpt miljölagstiftning, utvecklandet av och övergång till miljövänligare teknologier på många områden, miljömärkning, certifiering av myndigheter, produkter och produktionsanläggningar, satsningar på material- och energisnåla produkter och produktionsprocesser, är bara några exempel. Allt detta brukar inrymmas under rubriken ”ekologisk modernisering”. Istället för teknikfientlighet och en återgång till förindustriella förhållanden, ser den teknologin som ett viktigt medel för att uppnå ett hållbart samhälle.

Det är fel väg, menar en högljudd kritikerkår. Åtgärderna, som i många fall bygger på frivillighet, anses otillräckliga och långsamma och påstås ofta inte vara allvarligt menade. Belackare talar om ”teknikfetishism” (Hornborg 2014) och ”grönmalning” – låtsatsåtgärder i PR-syfte. Ekologisk modernisering sägs vara ett uttryck för post-politik och därmed en chimär då den inte angriper roten till det onda. Allt det som ekologisk modernisering har att erbjuda, anses rymmas inom det befintliga, kapitalistiska samhällets ramar (Swyngedouw 2014). Det, som behövs, är något annat.

Inte nog med att vi behöver något annat, det sägs dessutom vara bråttom- Alarmister varnar att på grund av klimatförändringen riskerar världen att gå under (Gerst m.fl. 2013; Jackson 2012; Raskin m.fl. 2002; Wijkman & Rockström 2011). Den socio-ekologiska mardrömmen är redan här (Swyngedouw 2014). Kanske står vi rentav inför ”mänsklighetens ödestimma”? Det kan inte jag bedöma. Jag är samhällsvetare. För att avgöra om mänskligheten överskridit vad naturen tål krävs omfattande naturvetenskapliga kunskaper. Men det finns uppenbarligen skäl att vara bekymrad. Det är heller inte min uppgift att avgöra vem som har rätt eller fel i klimatfrågan. Det, som intresserar mig, är huruvida demokratin är hållbar.

Men det är ändå märkligt att de som tycks så säkra på katastrofens nära förestående samtidigt påpekar att när det gäller ändliga resurser och planetära gränser är vår kunskap alltför osäker för att tillåta kvantifiering, förutsägelser eller tvärsäkra påståenden (Biermann 2012; Gerst m.fl. 2014; Wijkman & Rockström 2011). Det vetenskapliga stödet för katastrofscenarier är därmed

inte så stort som det kan verka. Ofta hör vi att det råder vetenskaplig konsensus i klimatfrågan. Det är nog inte riktigt sant. Att jordens medeltemperatur ökar är ett faktum. Vad det beror på är inte lika säkert. Människan har otvivelaktigt bidragit, men hur mycket? Och vad det leder till är högst osäkert. Där finns knappast någon enighet. Många forskare, som uttalat sig kritiskt om metoder eller slutsatser, har stämplats som ”förnekare”, utestängts från media och sett sina forskningsanslag sina. Miljörörelsen har sina egna inkvisitorer. I viss mån handlar det alltså om en fejkad konsensus. Uppenbarligen föreligger här en ideologisk belastning, med resultat att i många analysmodeller

”är kausalförloppen inte något man ämnar komma fram till som ett resultat av teoritestning, utan de är själva utgångspunkten. Det är alltså inte teorier som går att falsifiera genom empiriska tester. Därför är de inte heller prognoser i egentlig mening utan räkneexempel med utfall som blir helt beroende av forskarens val av teori och data” (Andersson & Gunnarsson 2011:73).

Detta kanske inte spelar så stor roll. Många, som är lekmän i dessa sammanhang (artister, journalister, samhällsvetare, ungdomar), är mer än villiga att anamma budskapen att katastrofen står för dörren och att en massiv samhällsförändring är nödvändig. Hur gör man då för att få en sådan till stånd? Det räcker inte med att skapa ett ”krismedvetande”. Som Jackson (2012) påpekar: utan att formulera ett trovärdigt alternativ lär det inte gå.

Du sköna nya värld

Därför är många, inte minst akademiska, miljöaktivister sysselsatta med att efterlysa nya visioner. ”Gröna utopier” antas ha en sådan mobiliserande effekt. Det har på senare år skrivits mycket i den andan. Medan tidigare utopier – som Thomas More’s *Utopia* – ofta presenterade rigida, totalitära idealsamhällen, vill man nu betona värderingar, fantasi och normativa visioner av en annan världsordning (Bradley & Hedrén 2014; Hedrén & Linnér 2009; Hjerpe & Linnér 2009; Rockström 2015). Då det knappast råder brist på totalitära visioner när det gäller hållbar utveckling (Hultman 1998), sägs syftet med ’gröna utopier’ nu vara att skapa hopp och inspiration (Isaksson 2014). För mig framstår detta närmast som akademisk masturbation. Det står naturligtvis var och en fritt att fantisera om en annan, bättre värld. Men utopier är önsketänkande, inte vetenskap. Man kan fråga sig, om forskningsfinansiärerna verkligen skall bekosta önsketänkande.

En sådan utopi, som det ibland refereras till, är ”den stora omställningen” (the great transition). I denna framtidsvision målas tre scenarier upp: *Conventional Worlds* (”kör på som vanligt”), *Barbarization* (krig och anarki) och *Great Transitions*. De två första leder åt helsike, det sker bara olika fort och med olika grad av brutalitet. Den ’stora omställningen’ däremot löser problemen. Den grundar sig framför allt på genomgripande förändringar i värderingar, som betonar livskvalitet, solidaritet och global jämlikhet. I det utopia som målas upp är vinstintresset underordnat sociala mål och planetära resursbegränsningar. Samhället och näringslivet är småskaligt och decentraliserat och vilar på närdemokrati och en naturnära ”eko-kommunalism”, där fattigdomen utrotats och fritiden ökat (i hela världen). Samtidigt med decentraliseringen har

man förverkligat en världsregering och en pluralistisk ”global kultur”, baserad på fred, respekt och social harmoni (Raskin m.fl. 2002; Raskin 2006).

Önsketänkande i all ära, hur trovärdig är den här visionen? Kan den ens fungera som en ledstjärna? För mig framstår den som allt för idealiserad och puttenuttig. Och hur uppnås visionen? Av vem och med vilka medel? Hur lång tid tar det? Går det över huvud taget att få till stånd en världsregering som förenar inte bara nationer och lokalsamhällen, religioner och kulturer utan också småbrukare, industrialister och the international jet-set – eller, varför inte, både för- och postmoderna samhällen? Och, även om det vore möjligt, kan en sådan världsregering uppnås på demokratisk väg?

Eko-fascism?

Kanske är det otillbörligt att ställa sådana frågor till en utopi. Men varför inte? Raskin m.fl. förutsätter att det är ändrade värderingar som styr samhällsutvecklingen (en tvivelaktig grundbult). Därför blir ”civilsamhället och engagerade medborgare”, inte minst ungdomen och icke-statliga organisationer (NGOs) viktiga bärare av det nya, hållbara samhället. Dessa förväntas omvända politikens och näringslivets mer trögrörliga aktörer. Det finns flera problem här. På vilket sätt skall de ges (ta?) inflytande? ”Civilsamhället” är knappast homogent och inte ”ungdomskulturen” heller, och NGOs har ofta kritiserats för att inte leva upp till det demokratiska etos de kräver av andra. Studier har också visat att participatorisk planering och NGO-inblandning kan leda till ineffektivitet i beslutsfattandet. Information och insyn ses ofta som nödvändiga förutsättningar för demokrati och miljöskydd (inte minst av NGOs). Transparens och aktörsdeltagande leder ibland till att civilsamhällets representanter mest månar om sin egen framtoning som rakryggade och principfasta. De är sällan benägna att kompromissa. De spelar för galleriet istället för att lösa problem (McCulloch 2006).

Men kanske är utopins främsta funktion inte att påvisa något eftersträvansvärt utan istället att dölja något mindre lockande? Miljöproblemens påstådda allvar ger vid handen att demokratin är för långsam och för försiktig – den kan rentav vara ett hinder på vägen. Folk påstås inte vara mottagliga för fakta (Wijkman & Rockström 2011). Gröna frågor sägs inte ranka högt i val (Bradley & Hedrén 2014) och allt färre väljare sägs ta klimatfrågan på allvar (Wijkman & Rockström 2011). Därför kan inte ändringar av konsumtionen överlåtas på individuella val (Jackson 2012). ”Utan en stark ledning kommer förändringar att vara omöjliga” (ibid s176).

Wijkman och Rockström (2011) menar att medborgarna/väljarna är opålitliga. Även om de gör som de blir uppmanade, t.ex. sparar energi, blir det fel. De besparingar som görs på ett område används till att öka konsumtionen på ett annat. Människor förstår tydligen inte sitt eget bästa. En starkare ledning tycks behövas på alla plan. Vårt nuvarande politiska system anses illa lämpat att hantera ödesfrågorna. Det handlar trots allt om ”en av de största politiska utmaningarna någonsin” (Biermann 2012:4). Nationalstaten verkar inte vara rätt aktör (Schnellhuber & Kropp 1998; Rockström 2015). Vad som krävs är att stärka den globala styrningen (Wijkman & Rockström 2011; Rockström & Wijkman 2012) och – i global skala – kontrollera relationen samhälle-natur, så kallad ”earth-system governance” (Biermann 2012).

Detta är komplexa åtaganden som torde ställa närmast oöverstigligen krav på såväl expertis som helhetssyn och koordinationsförmåga. Hur går det då med närdemokratin – eller med demokratin över huvud taget? Inte ens den inflytelserika Romklubben anser att den är värd att bevara.

”Demokrati är inget universalbotemedel. Den ... är inte längre lämpad för uppgifterna framför oss. Komplexiteten och teknikaliteten hos många av dagens problem tillåter inte alltid valda representanter att fatta kompetenta beslut i rätt tid” (Romklubben 1991:71; min översättning).

Det är uppenbarligen så att klimatfarhågor och miljöeffektivitet lätt kolliderar med andra mål, som har att göra med mänsklig utveckling och social rättvisa. Vår kunskap om komplexa processer och planetära gränser är ofullständig. Många menar att vi inte hinner vänta tills vi vet säkert. Det är frestande att dra slutsatsen att vi/någon måste agera *nu*. Med så höga mål som att ”rädda planeten”, kan man ta sig friheter – samtidigt som man inskränker andras. Om människor (väljare) uppfattas som oansvariga och det politiska systemet som otillräckligt, då kan eko-fascismen vara närmre än vi tror. I annat fall kan en ”övervakad demokrati” framstå som en mildare lösning. Detta är precis vad Joachim Schnellhuber⁵ föreslagit (Der Spiegel 2010). Han efterlyser ett sorts *väktarråd*, bestående av ’globala ombudsmän’, som skall föra naturens och framtida generationers talan (se även Nordangård 2015). Skall det vara någon vits med ombudsmän (gröna parlamentariker har vi ju redan) så måste dessa ges vetorätt – precis som i Iran. Nu förs liknande tankar fram även av svenska miljölobbyister. Miljömålsberedningen föreslår inrättandet av ett oberoende (läs överordnat) ”klimatpolitiskt råd”, som skall granska regeringens klimatpolitik (Wijkman m.fl 2016). Som om det inte räckte med miljöparti och gröna kritiker och lobbyister. Nu skall våra folkvalda dessutom förses med en överrock, som säkerställer att de fattar de rätta besluten! Därmed inskränks demokratin.

Det tycks som att denna typ av miljö- och klimatdemagogi skulle ha oväntat lätt att få gehör hos en bredare allmänhet. Opinionsmätningar visar att, i Västvärlden, sjunker stödet för demokratiska institutioner och att

”allt fler ... uttrycker sitt stöd för auktoritära alternativ till demokratin. I EU och USA är det nu mindre än hälften av de som är födda efter 1960 som svarar klart ja på frågan om det är väsentligt att leva i en demokrati” (Rothstein 2016).

Man kan fråga sig i vilken grad klimatretoriken bidragit till detta, minst sagt bekymmersamma, tillstånd. Men trots allt torde vare sig eko-fascism eller ”övervakad demokrati” vara ofrånkomliga konsekvenser av en ökad miljö- och klimatbaserad riskmedvetenhet. Som scenarier betraktade, ter de sig dock minst lika sannolika som den hoppfulla ’stora omställningen’.

Slutord

Otto von Bismarck tillskrivs yttrandet att ”politik är det möjligas konst”. Detta gäller alla styresformer – ju färre skrupler, desto mer är möjligt (åtminstone för en tid). Det ”politiskt

⁵ Schnellhuber är professor i fysik och föreståndare för Potsdaminstitutet samt klimatrådgivare åt bl.a. påven.

möjliga” pekar på demokratins styrka, så väl som på dess svaghet. Allt är inte möjligt. Medan demokratin begränsar maktfullkomlighet, är den inte alltid effektiv. Demokratin är inte fullkomlig. Den lider av inneboende begränsningar som långsamhet och tveksamhet. Den leder ofta till kompromisser, vilket gör att ingen blir riktigt nöjd och att alla blir i någon mån missnöjda. En levande demokrati förutsätter också att folk engagerar sig och deltar aktivt i val. Detta är inte alltid fallet. Soffliggande och missnöjesröstande kan få förödande konsekvenser. Upplevda problem kan uppfattas som alltför komplexa och komplicerade för gemene man (väljarna) att sätta sig in i. Det finns, och kommer alltid att finnas, situationer där vissa grupperingar skulle föredra andra former för politisk maktutövning.

Nu står demokratin inför en rad utmaningar som var och en eller alla tillsammans sätter den på hårda prov. Framförallt är det den samlade tyngden av utmaningar som föranleder vissa att hävda att ”[r]esonemang i termer av ’vad som är politiskt möjligt’ skjuter helt vid sidan av målet och visar att man inte förstått problemens sanna natur” (Wijkman & Rockström 2011:269). Kanske visar de tvärtom att man *har* förstått? Att, i en demokrati, gå utöver vad som är politiskt möjligt, är detsamma som att sätta demokratin ur spel.

Det är väl känt att i en krissituation kan det vara lättare att få saker gjorda. Det är frestande för många att, av vilket skäl det vara må, överdriva utmaningar och tala om kris för att frammana ”krismedvetande”. Ibland leder detta till adekvata åtgärder. Lika lätt kan de leda till drastiska men illa genomtänkta beslut, som kan ställa till det än värre. Där står vi idag. Den inledningsvis ställda frågan: ”överlever demokratin det 21:a århundradet?” är värd att tas på allvar.

Litteratur

Andersson M & C Gunnarsson (2011): *Hållbarhetsmyten – Varför ekonomisk tillväxt inte är problemet*. SNS Förlag, Stockholm.

Asimov I (1983): *Stiftelsestrilogin*. Askild & Kärnekull, Stockholm.

Biermann F (2012): Planetary boundaries and earth system governance: Exploring the links *Ecological Economics*, 81, ss 4-9.

Bradley K & J Hedrén (2014): *Green Utopianism: Perspectives, Politics and Micro-Practices*. Routledge, New York.

Dokument Utifrån (2016): *Frihandelns pris*. SR 2.

Forbes (2012): How Target Figured out a Teen Girl was Pregnant Before her Father Did. www.forbes.com/sites/kashmirhill/2012/02/16how-target-fig...

Fukuyama F (1989): ‘The End of History’, *The National Interest*. Summer.

Fukuyama F (1993): *Historiens slut och den sista människan*. Nordstedt, Stockholm.

Gerst M D, Raskin P D & J Rockström (2014): Contours of a Resilient Global Future, *Sustainability*, Nr 6, ss 123-135.

- Harning A (1982): *Mogadondalen*. Rabén & Sjögren, Stockholm.
- Hedrén J & B-O Linnér (2009): Utopian thought and the politics of sustainable development. *Futures*, 41, ss210-219.
- Hjerpe M & B-O Linnér (2009): Utopian and dystopian thought in climate science and policy. *Futures*, 41, ss 234-245.
- Hornborg A (2014): Why Solar Panels Don't Grow on Trees: Technological Utopianism and the Uneasy Relation Between Marxism and Ecological Economics. I (red): Bradley & Hedrén: *Green Utopianism*, ss76-97.
- Hultman J (1998): *The Eco-Ghost in the Machine – Reflexions on Space and Time in Environmental Geography*. Lund University Press, Lund.
- Isaksson K (2014): Mobility Transitions: The Necessity of Utopian Approaches. I (red) Bradley & Hedrén: *Green Utopianism*, ss 115-130.
- Jackson T (2012): *Välfärd utan tillväxt – så skapar vi ett hållbart samhälle*. Ordfront, Stockholm.
- McColloch C S (2006): Transparency: aid or obstacle to effective defence of vulnerable environments from reservoir construction? Dam decisions and democracy in North East England. *Arena*, 38.1, ss 24-33.
- Nordangård J (2015): *An Inconvenient Journey*. Wardencllyffe. Norrköping.
- Nordqvist K och C Schlyter (2013): 'Handelsavtal kan sätta miljöskyddet ur spel'. SvD Opinion, *Svenska Dagbladet*, 17 November.
- OXFAM (2015): *Wealth: Having it all and wanting more*. OXFAM, London.
- Raskin P D (2006): *The Great Transition Today: A Report from the Future*. GTI Paper Series 2, Tellus Institute, Boston MA.
- Raskin P D, Banuri T, Gallopin G, Gutman P, Hammond A, Kates R and R Swart (2002): *Great Transition: The Promise and Lure of the Times Ahead*. Stockholm Environment Institute/Tellus Institute, Boston MA.
- Rockström J (2015): *Tankar från en planetskötare*. Stockholm Resilience Centre. <http://www.stockholmresilience.org>
- Roine J (2014): *Thomas Pikettys Kapitalet i det tjugoförsta århundradet*. Volante, Stockholm.
- Romklubben (1991): *The First Global Revolution*. Simon & Schuster, London.
- Rothstein B (2016): 'Elitens trixande hotar den mellanmännsliga tilliten'. DN Debatt, *Dagens Nyheter*, 2016-04-24.

Der Spiegel (2010): German Climatologist on Criticism of IPCC: 'We Received a Kick in the Pants' (intervju med J Schnellhuber). *Spiegelonlineinternational*, 17 Augusti.

Schnellhuber H J & J Kropp (1998): Geocybernetics – Controlling a Complex Dynamical System under Uncertainty. *Naturwissenschaften* 85, ss 411-425.

Swyngedouw E (2014): Anthropocenic Politicization: From the Politics of the Environment to Politicizing Environments. I (red) Bradley & Hedrén: *Green Utopianism*, ss 23-37.

SCB (1999): *Från folkbrist till en åldrande befolkning*. Statistiska Centralbyrån, Stockholm.

SCB (2012): *Sveriges befolkning efter kön och ålder*. Statistiska Centralbyrån, Stockholm. http://www.scb.se/Pages/TableAndChart_262459.aspx

SCB (2016): Befolkningen då, nu och i framtiden. *Sverige i siffror.scb.se*. Statistiska Centralbyrån, Stockholm.

Thurow L (1997): *The Future of Capitalism – How today's economic forces shape tomorrow's world*. Penguin Books, New York.

Wijkman A & J Rockström (2011): *Den stora förnekelsen*. Medströms, Stockholm.

Wijkman A & J Rockström (2012): *Bankrupting Nature: Denying our planetary boundaries*. A report to the Club of Rome. Earthscan/Routledge, Abingdon.

Wijkman A, Ernkrans M, Hultberg J, Bergström S, Nordin R, Holm J, Tysklind L & I Oskarsson (2016): "Tidigarelägg svenska klimatmålet till 2045". DN-debatt, *Dagens Nyheter*, 2016-02-09.